

KRONIEK

‘Partners in crime’? De rol van de antropologie in de criminologie

Brenda Oude Breuil

Criminologie heeft zich, als interdisciplinair vakgebied, in haar ontwikkeling door vele antropologische (en andere sociaalwetenschappelijke) werken laten inspireren. Deze bijdrage be vraagt welke inzichten in de criminologie (mede) zijn te danken aan de invloed van de antropologie. Aan bod komen de positivistische ‘criminele antropologie’ van Lombroso, de criminologische opbrengst van de etnografische methode (zoals gangbaar binnen de Chicago School), en culturele en ‘global’ criminologie. Concluderend heeft de antropologie ons vakgebied methodologische en theoretische verdieping, geografische verbreding en analytische suggesties voor het beter verbinden van micro-, meso- en macrofactoren in onderzoek te bieden.

Inleiding

‘Respectable people have access to a limited body of information upon Cornerville. (...) Cornerville people appear as social work clients, as defendants in criminal cases, or as undifferentiated members of “the masses”. There is one thing wrong with such a picture: *no human beings are in it.*’ (Whyte, 1993a [1943], xv, curs. BOB)

Toen William Foote Whyte in 1943 zijn klassieke studie schreef over de sociale organisatie in de Italiaanse migrantenwijk Cornerville¹ was hij eenduidig over de manier waarop de wijk, de mensen en de criminaliteit erbinnen begrepen konden worden. Grootschalige surveys en statistische gegevens waren niet voldoende. Om inzicht te krijgen in de ‘social embeddedness’ van crimineel gedrag moest de onderzoeker zich onderdompelen in het alledaagse leven van de achterstandswijk en omgaan met ‘echte’ mensen. Hoewel Whyte in recensies en biografieën vanwege die werkwijze vaak wordt gezien als een adept van de Chicago School, spreekt hij dat zelf tegen: de eerste versie van zijn boek lag, naar eigen zeggen, al klaar vóórdat hij ging doceren aan de Chicago School (Whyte, 1993b, 288).² Hij was vooral beïnvloed door de antropoloog Conrad Arensberg (1993b; zie ook Andersson, 2014), die was opgeleid in de sociale antropologie aan Harvard. Why-

1 Cornerville was de fictieve naam die Whyte gaf aan zijn onderzoeksetting teneinde anonimiteit van zijn respondenten te bewaken. In de latere (1981-)editie van zijn boek onthulde hij dat Cornerville ‘the North End of Boston’ was.

2 Wat niet wegneemt dat de banden met en overeenkomsten tussen Whyte en zijn (latere) Chicago School-collegae onmiskenbaar zijn.

tes onderzoeksmethode en analysekader in voornoemde studie waren afkomstig van Arensberg en sterk beïnvloed door het structureel functionalisme van antropologische grondlegger Alfred Radcliffe-Brown (Andersson, 2014, 81).

Whyte was niet de enige, niet de eerste en zeker niet de laatste criminoloog die zich door de antropologie heeft laten beïnvloeden. De vakgebieden hebben een innige relatie met elkaar, die ver in de tijd teruggaat. Dat geldt overigens ook voor andere sociale wetenschappen, zoals sociologie; soms is de relatie zó innig dat nauwelijks nog valt te zeggen of een werk sociologisch, antropologisch of criminologisch is, dan wel in meerdere disciplines rechtmatig thuishoort. Criminologie is een 'ontmoetingsvakgebied' bij uitstek; door haar interdisciplinariteit en de soms ambigue grenzen tussen sociaalwetenschappelijke disciplines onderling is het lastig te bepalen waar de antropologie ophoudt en de criminologie begint. Die vraag is ook niet zo relevant. Wél kan een blik op inzichten, analysekaders, methoden en reflecties daarop binnen de antropologie leiden tot een beter begrip van hoe de criminologie zich als vakgebied ontwikkelde. Daar hoop ik hier aan bij te dragen. Ik onderscheid vier (gromfzige) perioden binnen de criminologie: ten eerste de beginperiode van het vakgebied aan het eind van de negentiende eeuw, toen zij voor het eerst als discipline werd erkend, ten tweede de periode van (ruim) de eerste helft van de twintigste eeuw, ten derde de voor de criminologie wilde en woeelige transitiejaren zestig tot de jaren tachtig van de twintigste eeuw, en ten slotte het laatmoderne tijdperk van de afgelopen (ongeveer) veertig jaar.

Ik streef geen volledigheid na wat betreft de antropologische invloeden in de criminologie en het gehele palet aan wederzijdse flirts en kruisbestuivingen, maar beperk me tot de inzichten die de criminologie als vakgebied hebben verder gebracht. Dat is natuurlijk een subjectieve maatstaf. Het doel van deze bijdrage is dan ook vooral om een inspirerend beeld te schetsen van wat er kan gebeuren wanneer criminologen en antropologen elkaars vaarwater binnengaan en in hun zoeken naar antwoorden uitgaan van het adagium 'follow the question' (naar C.W. Mills, 1959), in plaats van zich te laten kooien door disciplinaire grenzen.

De aftrap voor deze verkenning betreft het werk van Cesare Lombroso, dat wel is aangeduid als – daar hebben we het al – 'antropologische criminologie' (Sausdal & Vigh, 2019). In de daaropvolgende paragraaf komt het belang van de etnografische methode in de criminologie aan bod, waarbij ik in het bijzonder inga op het werk van de stadsetnografen van de Chicago School. Vervolgens komen kritische criminologische etnografieën vanaf het eind van de Tweede Wereldoorlog tot aan de jaren tachtig voor het voetlicht, en beschrijf ik hoe het antropologische geluid in deze studies zijn weerklink vond, zowel wat betreft de methodologische aanpak als wat betreft epistemologische uitgangspunten. Dan komt de laatste veertig jaar aan bod, in het bijzonder de ontwikkeling van de culturele criminologie, waarin de invloed van de (culturele) antropologie doorklinkt. In de laatste paragraaf maak ik de balans op van de rol van antropologie in de criminologie, en blik ik vooruit op hoe die romance zich verder zou kunnen ontwikkelen.

Brenda Oude Breuil

Hoofd in de wolken ... De craniale obsessies van de 'criminele antropoloog'

De gevangenisarts Cesare Lombroso (1835-1909) wordt binnen elke inleidende cursus in de criminologie behandeld als een van de grondleggers van de criminologie. Niet omdat met hem het nadenken over misdaad en straf begon – dat gebeurde al veel eerder, in de klassieke periode binnen de criminologie. Maar vanwege zijn rol in de erkenning van criminologie als zelfstandige discipline (Rafter, 2006). Zijn pogingen om aan de hand van wetenschappelijke meetmethoden crimineel gedrag te bestuderen, droegen daaraan sterk bij. Dat zien we terug in het feit dat Lombroso's werk als antropologische criminologie (bijv. in: Sausdal & Vigh, 2019) of 'criminele antropologie' wordt aangeduid (zie Rafter, 2006). 'Antropologisch' verwees in dezen naar een biologisch positivistische opvatting van de menskunde: Lombroso probeerde door craniale opmetingen zijn hypothese te bevestigen dat de criminele mens leek op de primitieve mens, en een terugval was in de evolutie. Daarbij bouwde hij voort op Darwins evolutietheorie, die in de antropologie een belangrijke plaats innam. Het idee dat culturen op een evolutionaire ladder stonden, hiërarchisch gerangschikt van 'primitief' naar 'geciviliseerd', was binnen de antropologie alom verbreid. Het onderbouwde en legitimeerde koloniale overheersing.

Het werk van Lombroso is door zowel de criminologie als de antropologie als fundamenteel beschouwd voor het eigen vakgebied (Bosworth, 2019, 66) – zelfs al werden zijn werken later sterk bekritiseerd en zijn hypothesen gefalsificeerd. In zijn benadering werd de criminele Ander onderscheiden van de 'gewone', geciviliseerde burger op grond van een verondersteld tekort of gebrek, een genetische afwijking die die Ander tot 'primitieve mens' maakte. Op dezelfde manier werd in het antropologische paradigma van culturele evolutie de gekoloniseerde Ander – de 'nobele wilde' van Rousseau – gezien als een eerdere, minder geëvolueerde fase van de westerse, geciviliseerde mens. Beide vakgebieden maakten zich, kortom, schuldig aan een verregaande vorm van 'othering' – de antropologie van de verre, gekoloniseerde Ander, de criminologie van de Ander binnen de eigen samenleving –, die aanleiding gaf tot paternalisering, disciplineren en criminalisering. Door machthebbers werden deze ideeën, ook in later tijden, gebruikt om eugenetica (rasverbetering via genetische selectie), onderdrukking en uitroeiing van die Ander te legitimeren (Bosworth, 2019). Hoewel we het werk van Lombroso dus als een poging kunnen zien om op een wetenschappelijke manier criminologie te bedrijven, heeft het tegelijkertijd bijgedragen aan het zoeken naar bevestigende (of: positieve, vandaar: positivisme) eigenschappen die het normoverschrijdende gedrag van de 'crimineel' zouden kunnen verklaren, en sloeg het daarmee een rif tussen de 'gewone burger' en de 'afwijkende crimineel'.

Binnen de antropologie ontwikkelde zich in de eerste helft van de twintigste eeuw echter ook een andere visie op de Ander. Geïnspireerd door het veldwerk en de methode van participerende observatie van Bronislaw Malinowski (1926) verlieten antropologen de fauteuils van waaruit zij, met behulp van de beschrijvingen van missionarissen en ontdekkingsreizigers, de gekoloniseerde volken bestudeerden – wat om die reden ook wel als 'armchair anthropology' bekendstaat. Ze gingen nu zélf (primaire) data verzamelen door zich gedurende maanden of zelfs

jaren onder te dompelen in de sociale en culturele context van hun respondenten, om zo de gedragingen en gewoonten van de culturele Ander *van binnenuit* te begrijpen. De etnografie werd hét onderzoeksdesign binnen de antropologie. Deze ontwikkeling heeft enorme impact gehad op andere sociale wetenschappen, waaronder de criminologie. Het heeft uitgebreide, rijke beschrijvingen van criminele subculturen, achterstandswijken, jongerengroepen enzovoort opgeleverd, waarop ik in de volgende paragraaf nader inga.

Op hun beurt waren veel van deze vroege sociaal antropologen, onder wie Malinowski, volgens David Sausdal en Henrik Vigh (2019)³ bijzonder geïnteresseerd in criminaliteit. Zij zagen dit als een *sociaal* fenomeen, niet als iets wat inherent aan een individu verbonden was, en namen daarmee afstand van het biologisch en sociologisch positivisme binnen de criminologie. Daarin werd immers de oorzaak van criminaliteit respectievelijk in het individu zelf of in diens sociale omgeving gezocht; de crimineel was iemand met wie 'iets mis' was. Sociaal antropologen zochten de oorzaken van criminaliteit niet in het beschadigde individu, maar benadrukten dat iets pas crimineel was, als de sociale omgeving het als zodanig definieerde, herkende en erop reageerde (Sausdal & Vigh, 2019). Ze verplaatsten de aandacht naar de rol van de samenleving in het definiëren – en daarmee het 'creëren' – van criminaliteit. Hierin herkennen we al de beginpunten van het symbolisch interactionisme, zoals dat zich in de eerste helft van de twintigste eeuw binnen de Chicago School ontwikkelde (Mead, 1934; Blumer, 1969). De Chicago School was tevens het broeinest waar de stadsetnografie tot wasdom kwam. Daar ga ik in de nu volgende paragraaf op in.

Resumerend was in deze formatieve periode de overtuiging leidend dat de oorzaken van crimineel gedrag (voor de criminoloog) of vreemd, ongeciviseerd en primitief gedrag (voor de antropoloog) vooral gezocht moesten worden in het individu zelf. Het individu kon aan zijn afwijking zelf bovendien niet zoveel doen: biologisch en sociologisch determinisme veroordeelden zijn gedrag tot een genetische of door de sociale omgeving bepaalde tekortkoming. Een fysieke, psychologische, sociale of culturele achterstand dus, waarop de zich ontwikkelende sociale wetenschappen zich maar al te graag stortten, teneinde zich als waardevolle toevoegingen aan de wetenschap te profileren. Beide vakgebieden, antropologie en criminologie, onderscheidten zo hun onderwerp van studie – respectievelijk de koloniale en de criminele Ander – van de 'gewone' mens in een hiërarchische rangschikking, waarbij de westerse, geciviliseerde mens op de hoogste sport van de evolutionaire ladder stond.

Voeten op de grond; ecologisch en sociaal gewortelde criminaliteit

'We are obviously demanding a new method of collecting evidence. The anthropologist must relinquish his comfortable position in the long chair on the veranda of the missionary compound, Government station, or planter's bun-

- 3 Zij redigeerden in dit jaar (2019) voor het antropologische tijdschrift *Focaal* een speciaal thema-nummer over 'Antropologische criminologie', dat – in aanvulling op deze bijdrage – mooie door-kijkjes biedt over de relatie tussen beide disciplines.

Brenda Oude Breuil

galow, where, armed with pencil and notebook and at times with a whisky and soda, he has been accustomed to collect statements from informants (...). He must go out into the villages, and see the natives at work in gardens, on the beach, in the jungle; he must sail with them to distant sandbanks and to foreign tribes.' (Malinowski, 1926/1954, 146-147, in: Polsky, 2005 [1967], 71)

Terwijl het biologisch en sociologisch positivisme uit de hiervóór besproken periode zich ferm vestigden in zowel de antropologie als de criminologie, ontkiemden aan het begin van de twintigste eeuw de zaden van een andere benadering. De ontwikkeling van de etnografie speelde daar een rol in. Hoe anders is het, om in plaats van hoog boven de werkelijkheid van je respondenten verheven zo objectief mogelijk te beschrijven wat zich daarbeneden afspeelt, nu ineens af te dalen naar die werkelijkheid en gedurende maanden of zelfs jaren 'mee te doen' met je respondenten, te zien, horen, ruiken, proeven en voelen wat hen beweegt? In eerste instantie veranderde er niet zoveel aan het zelfingenomen westerse – en academische – gevoel van superioriteit. Je hoeft het dagboek van Malinowski er maar op na te slaan om te begrijpen dat de zogenaamd 'primitieve' respondent en de zogenaamd 'geciviliseerde' onderzoeker elkaar niet alleen maar nader kwamen; er wordt in zijn dagboek welig gevloekt en getierd op de ander, en ongetwijfeld waren die onvriendelijke opwellingen wederzijds. Maar het idee dat de onderzoeker nu moest interacteren met zijn respondenten vatte stevig post – eerst binnen de antropologie, daarna binnen andere sociale wetenschappen, waaronder criminologie.

De Chicago School was van groot belang voor het 'criminologiseren' van het etnografische veldwerk uit de antropologie. Het moet boeiend zijn geweest om begin twintigste eeuw rond te lopen op de sociologische afdeling van de University of Chicago. Het instituut had vanaf zijn ontstaan in 1892 kosten nog moeite gespaard om grote namen binnen de sociale wetenschappen aan zich te verbinden. Onderzoekers uit verschillende disciplines (zoals sociologie, economie, filosofie, antropologie) werkten samen vanuit allerlei methodologische benaderingen en theoretische invalshoeken (Bulmer, 1984, 3). De sociologische en antropologische disciplines binnen de Chicago School wisten elkaar, met name vóór hun opsplitsing in 1929, goed te vinden (Andersson, 2014). Ze hadden de onderlinge werkverdeling als volgt voor ogen: '[T]he idea was that the sociologists would take care of anthropology at home, while the anthropologists would investigate immigrants' cultural background in their native countries' (Andersson, 2014, 93).⁴

Van Robert Ezra Park, William Thomas en (later) Ernest Burgess (zie bijv. Park & Burgess, 1921) wordt in de meeste handboeken in de criminologie gezegd dat zij een cruciale rol speelden in de ontwikkeling van de stadsetnografie. Ze moedigden hun studenten aan tot het doen van etnografisch veldwerk: 'go get the seats

4 De invloed van de antropologie binnen de Chicago School wordt verder geïllustreerd door de grote antropologische namen die er in de loop der tijd deel van uitmaakten, zoals Sapir, Redfield, Radcliffe-Brown, Geertz, Sahlins en anderen. Zie <https://anthropology.uchicago.edu/about-us/history>, geraadpleegd op 5 maart 2020.

of your pants dirty in real research' (Park, geciteerd in: Brewer, 2000, 13). Maar als we de eerdergenoemde Whyte mogen geloven, hield het wat betreft de methodologie wel een beetje op bij die aanmoediging. Het ontbrak in die tijd aan eerlijke methodologische beschrijvingen van hoe je etnografisch veldwerk eigenlijk moet doen. Whyte gaf les aan de Chicago School van 1940 tot 1948 (Andersson, 2014), en over de beschikbare methodologische reflecties in werken van etnografen in die tijd zei hij: '[They] read to me like "this is the way I would have done it if I had known at the beginning what I knew at the end"' (Whyte, 1993b, 287). In de annex van de 1955-editie van zijn boek *Street Corner Society* beschrijft hijzelf in detail hoe hij zijn veldwerk heeft aangepakt, zijn gevoelens en onhandigheid daarin en zijn ethische dilemma's. Hoewel hij hierom tevens is bekritiseerd – niet alle ethische afwegingen die hij maakte, konden de goedkeuring wegdragen van latere vakgenoten –, droegen juist die beschrijvingen bij aan de populariteit en criminologische betekenis van zijn boek. Whyte heeft ermee grote invloed gehad op de methodologische scholing van de van origine antropologische onderzoeksmethode van de latere Chicago School-stadscriminologen – en veel criminologen na hen.

Op de rol van Park in het promoten van de etnografische methode is nog vanuit een andere hoek kritiek gekomen, namelijk de feministische. Hoewel Park enerzijds zijn studenten 'het veld in' stuurde, was hij zeer kritisch over te grote betrokkenheid en activisme in onderzoek(ers) (zie bijv. Matthews, 1977; Delamont, 1992). Hij zag een etnografie voor zich die op objectiverende wijze, precies en 'detached' de urbane werkelijkheid beschreef en analyseerde, niet een waarin onderzoekers samenwerkten met hun respondenten om 'de wereld te verbeteren'. Volgens Sara Delamont (1992) droeg deze afkeer van activisme en te grote betrokkenheid bij aan Parks strijd met en zijn ontkenning van het belang van het werk van verschillende vrouwelijke Chicago School-academici, zoals Marion Talbot, Jane Addams en Edith Abbott. Hij verzette zich tegen de betrokkenheid van vrouwelijke Chicago School-academici bij de strijd om vrouwenkiesrecht en had een hartgrondige afkeer van 'reformers and do-gooders' (Delamont, 1992, 46). Mede door zijn toedoen verdwenen hun werken uit de criminologische geschiedschrijving. En dat terwijl juist de vrouwelijke Chicago School'ers, wonend in Hull House – dit was een 'settlement house' waarin de vrouwelijke academische gemeenschap samenkwam met nieuw aangekomen migranten, onderaan de sociaaleconomische ladder, in educatieve projecten –, het idee van participerende observatie in de meest directe zin van het woord realiseerden (zie Addams, 1912). Uit de passie binnen de Chicago School voor de stadsetnografie kwamen prachtige studies voort: over zwervers (Anderson, 1923a), prostitutie (Anderson, 1923b), gangs (Trasher, 1927), de *ghetto* (Wirth, 1928; Zorbaugh, 1929), jeugdcriminaliteit (Shaw, 1930; 1931), de professionele dief (Sutherland, 1937) en vele andere, die overigens niet allemaal zijn gepubliceerd (Andersson, 2014). Ze legden het grondwerk voor de criminologische etnografie. Ook de studie van subculturen binnen de samenleving zag het licht binnen de Chicago School, zoals bijvoorbeeld in de etnografie van Cressey uit 1932 naar de subcultuur van jonge, vrouwelijke *taxi-hall*-dansers, of die van Trasher naar *gangs*. Volgens Colosi (2010) en anderen is de Chicago School met de laatstgenoemde studies van Cressey en Trasher, als-

Brenda Oude Breuil

mede het eerdergenoemde *Street Corner Society* van Whyte, tevens voorloper geweest in de ontwikkeling van de Amerikaanse subculturele theorie en, meer in het algemeen, het criminologische studieveld van jeugdsubculturen, waarin Groot-Brittannië vanaf de jaren zestig het Centre for Contemporary Cultural Studies in Birmingham een grote rol speelde.

Naast de belangrijke rol in de ontwikkeling van de etnografische methode binnen de criminologie, speelde de antropologie dus ook in *theoretische* zin een rol, vooral in de ontwikkeling van het symbolisch interactionisme binnen de Chicago School. Sociologen Mead en Blumer waren de grondleggers van dit perspectief, dat – kort gezegd – inhoudt dat er naast de natuurlijke wereld een symbolische wereld bestaat, waarin mensen in interactie met elkaar, en gebruik makend van symbolen in hun communicatie, betekenis geven aan de hen omringende wereld. Erving Goffman en Howard Becker, die behoorden tot wat wel de ‘tweede Chicago School’ wordt genoemd – de hernieuwde bloeiperiode in de Chicago School van na de Tweede Wereldoorlog tot aan de jaren zestig –, waren belangrijke voortzitters van deze theoretische stroming.

Hoewel symbolisch interactionisme als een sociologische theorie bekendstaat, is de invloed van de sociale antropologie erop evident. Niet alleen lieten de sociologen in kwestie zich inspireren door hun antropologische collegae,⁵ ook paste het symbolisch interactionisme goed bij de methode van etnografisch veldwerk. Howard Becker – pleitbezorger van de labellingtheorie – beschrijft in *Outsiders* (1963) hoe etnografische, nauwkeurige beschrijvingen inzicht geven in de betekenis van deviant gedrag voor degenen die dat vertonen. De *insider’s* positie waartoe de etnografische methode de onderzoeker uitnodigt, werpt bij uitstek licht op die betekenissen, en hoe die in interactie met anderen tot stand komen. Vanuit dit symbolisch interactionistische vertrekpunt is de stap naar het idee van het sociaal construeren, door machtige groepen in de samenleving, van criminele ‘labels’ of stempels klein. Er is dus een relatie tussen de antropologische methode van de etnografie en de ontwikkeling van het symbolisch interactionisme en de labellingtheorie. Sausdal en Vigh (2019) zien zelfs een direct verband tussen deze theoretische stromingen en het werk van de antropologische grondlegger van de etnografie, Bronislaw Malinowski:

‘Malinowski’s ethnographic and constructivist approach to the issue [of crime; BOB] (...) was equally foundational for labeling theory and critical criminology, as Malinowski’s work demonstrated how criminality should not be understood as an a priori matter but, rather, as something that comes into being through a politicized process (Becker 2008).’ (Sausdal & Vigh, 2019, 4)

5 Howard Becker, bijvoorbeeld, liet zich aan de Chicago School inspireren door het werk van antropoloog Lloyd Warner en door Everett Hughes. Die laatste gold als ‘intermediair’ tussen de eerste en tweede Chicago School juist doordat hij in zijn lessen de methode van kwalitatief veldwerk doorgaf aan de naorlogse generatie, waar Becker en Goffman deel van uitmaakten (Helmes-Hayes, 1998). Ook Whyte heeft Becker in methodologische zin sterk beïnvloed (Müller, 2013, 97). ‘Sometimes I think of myself as an anthropologist’, zei hij tijdens een lezing (Loloum, 2011, in: Müller, 2013, 98), daarmee zijn sterke verbondenheid met het antropologische ambacht weergevend.

Ook in de latere periode van de Chicago School zien we de invloed van antropologen terug in de interpretatieve benadering binnen de wetenschap. De aanwezigheid van Clifford Geertz, bijvoorbeeld, keerde in de jaren zestig de lens van de antropologieafdeling naar een fenomenologische en symbolische benadering van cultuur. Geertz meende dat 'cultuur' moet worden opgevat als 'webs of meaning': individuen kennen culturele betekenis toe aan de hen omringende wereld door het gebruik van symbolen, en het is de taak van de antropoloog en etnograaf om die, laag voor laag, te ontrafelen en te interpreteren. De nadruk op het kennen van de wereld vanuit het subject, door middel van de interpretatie van collectief gedeelde betekenissen, staat haaks op de positivistische benadering die juist, zoals gezegd, objectief de wereld 'van bovenaf' duidde. Geertz' benadering bracht een nieuw elan en een academische 'vibe' in de antropologieafdeling;⁶ zijn opvatting van cultuur en pleidooi voor 'thick descriptions' leidden niet alleen tot de ontwikkeling van de interpretatieve antropologie, maar hadden binnen de sociale wetenschappen een enorme methodologische en epistemologische impact. Ze hadden ook effect op de culturele criminologie van de jaren negentig van de twintigste eeuw. Hierop kom ik later terug.

Samenvattend kun je het belang van de sociale antropologie voor de ontwikkeling van de etnografische methode binnen de criminologie moeilijk overschatten: zij speelde er een cruciale rol in. De criminologische werken die uit de Chicago School ontsproten, waren erdoor geïnspireerd en geïnformeerd. Waar Malinowski het startsein gaf voor de participerende observatie, hadden Park en consorten binnen de Chicago School overtuigd van het *belang* van de etnografische methode, en droeg Whyte bij aan de vraag *hoe* je dat concreet zou kunnen doen. De etnografische methode kunnen we ook in verband brengen met het symbolisch interactionisme. De neiging culturen van binnenuit – als een *insider* – te begrijpen maakte de weg vrij voor het zich in epistemologische zin losmaken van de objectiverende, positivistische wetenschapsopvatting, en het erkennen, toelaten en op waarde schatten van subjectiviteit, gesitueerdheid en contextualiteit in de criminologie. Maar voor dat laatste was nog eerst een verdere, kritische ontwikkeling nodig. In de woelige jaren zestig, die een ommezwai markeren in de criminologie, gebeurt dat en wordt aan vorenstaande ingrediënten er één toegevoegd die cruciaal is voor het kritisch beschouwen van de sociale wereld: macht.

De criminologie op haar kop: de woelige jaren zestig en zeventig

Waar de populariteit van de etnografische methode binnen de criminologie in haar begintijd niet meteen zorgde voor een epistemologische ommezwai, een scherpe bocht in het tot dan toe heersende, objectivistische positivisme, is daar in de jaren zestig en zeventig wel sprake van. Met de verschrikkingen van twee wereldoorlogen nog zwaar op de maag ontstaat een cynischer en kritischer houding binnen de samenleving. De verstandige en rechtvaardige beslissingen van de rationeel denkende mens, de legitimiteit van autoriteiten, de maakbaarheid van

6 Zie <https://anthropology.uchicago.edu/about-us/history>, geraadpleegd op 5 maart 2020.

Brenda Oude Breuil

de samenleving en het optimistische geloof in vooruitgang, al deze moderne uitgangspunten zijn danig op de proef gesteld en worden in deze transitieperiode in twijfel getrokken. Immers: wie bepaalt eigenlijk (ook voor anderen!) hoe die wereld eruit moet zien? Welke groepen zijn erin welkom, welke worden structureel buitengesloten? De opkomst van verschillende emancipatoire bewegingen – gericht op ‘ras’ of kleur, gender (de vrouwenemancipatiebeweging komt tot bloei), leeftijd (jongeren eisen hun stem op via muziek, jeugdcultuur, protesten) et cetera – illustreert dat men de bestaande machtsverhoudingen niet meer klakkeloos accepteert; verschillende groepen strijden om zeggingskracht.

Deze tendensen hebben grote gevolgen binnen de criminologie. Er ontstaat verzet tegen het aan het strafrechtssysteem onderliggende idee van de criminele Ander en tegen de gedachte dat dit systeem op een logische en rechtvaardige manier omgaat met die Ander. Criminaliteit is volgens kritische criminologen niet langer het afwijkende en moreel afkeurenswaardige gedrag dat aantoonbaar de meeste schade toebrengt aan de samenleving, maar een sociale constructie door machtige groepen in de samenleving, die bepalen welk gedrag (en welke ‘folk devil’, Cohen, 1972) als crimineel *gelabeld* wordt. De aandacht gaat dus van het zoeken naar oorzaken voor criminaliteit en het afwijkende gedrag van de crimineel naar het bestuderen van *criminalisering*, de sociale processen die daaraan ten grondslag liggen en de morele entrepreneurs (Becker, 1963) die er een rol in spelen. Basale vragen in de criminologie worden in dit tijdsgewricht op hun kop gezet: van ‘waarom is iemand crimineel?’ naar ‘waarom is eigenlijk niet iederéén crimineel?’ (Hirschi, 1969) en ‘waarom vinden we (als samenleving) iets crimineel – en wie bepaalt dat eigenlijk?’ (Becker, 1963). Ook ontwikkelt zich de feministische criminologie, met criminologen als Frida Adler, Carol Smart en Meda Chesney-Lind, die zich storten op de masculiene bias in de criminologie. In hun studies gaat het eveneens, direct of indirect, over de vraag wie eigenlijk bepaalt wat ‘crimineel’ is, welke belangen in die definiëringsprocessen een rol spelen en waarop die hegemonie gebaseerd is.

Radicaal kritische criminologen van die tijd beschrijven de criminologie van toen als dynamisch, bevlogen en kritisch, en getuigen van een grote sociale betrokkenheid.⁷ In de National Deviancy Conference in York kwamen ze bijeen, Stanley Cohen, Jock Young, Mary McIntosh, Frances Heidensohn, Paul Rock, Ian Taylor et cetera, en vormden een vitale academische gemeenschap die zich verzette tegen het heersende criminologische establishment met zijn positivistische en administratieve criminologie (Linnemann & Martinez, 2018, 226-227). Verschillende radicale criminologen maakten zelf deel uit van, of sympathiseerden met de subculturen waarover zij schreven; de een was een ‘teddy boy’ of een ‘rocker’ geweest,⁸ de ander jazzmuzikant in bars gefrequentieerd door kopstukken uit de georganiseerde misdaad, weer een ander liep mee in jeugdprotesten. Dit zal

7 Uit persoonlijke uitwisseling met Wayne Morrison, Amsterdam, 2011.

8 Zie de door Cohen (1972) beschreven, elkaar in de haren vliegende jeugdsubculturen van ‘Mods’ en ‘Rockers’, die de Engelse badplaatsen op stelten zetten in de jaren zestig van de vorige eeuw. Cohen is overigens niet de ‘Rocker’ op wie ik hier doel, maar om privacyoverwegingen noem ik geen namen (bron: zie noot 7).

aan de methode van participerende observatie een geheel nieuw elan hebben gegeven; je kunt je zelfs afvragen in hoeverre die door sommigen werd gebruikt om de eigen sympathieën en groepsgenegenheden in een academisch jasje te hullen. Hoe het ook zij, het veldwerk op antropologische leest geschoeid paste bij het elan van ‘bottom-up’ onderzoek doen, vanuit een insider’s view, en dat leverde prachtige etnografieën op, zoals Youngs *The Drugtakers* (1971), of het vernoemde *Outsiders* van Howard Becker (1963).

De invloed van de antropologie zien we ook terug bij de subculturele criminologie van de Birmingham School (ofwel het Centre for Contemporary Cultural Studies). Hoewel binnen die school jongerensubculturen vooral werden bestudeerd vanuit culturele en mediastudies, letteren en geschiedenis, was de etnografie er ook ingeburgerd (zie bijv. Willis’ etnografieën uit 1977, over de arbeidsklasse in het onderwijs, en 1978, over de bikersubcultuur). De invloed van de antropologie ging echter verder dan de etnografie; ook epistemologisch liet het vakgebied zijn sporen na. De symbolische antropologie, waarin Clifford Geertz en Victor Turner⁹ de twee grote namen waren, ondersteunde de Birmingham School’ers in hun ambities culturele ‘codes’ in subculturen te kraken. Daarin speelde het structuralisme een rol, waarin antropoloog Claude Lévi-Strauss de grote naam was. Het ‘lezen’ van de symbolen binnen subculturen verhield zich volgens Willis (zie Kleijer & Tillekens, 2003) bijzonder goed tot de etnografie, die onderzoekers in staat stelde de processen van betekenisgeving vanuit respondenten zelf te begrijpen en analyseren.

De etnografieën van criminele subculturen – meestal van jonge mannen uit de arbeidsklasse – werden echter ook bekritiseerd. Voor de hand liggend zijn de twijfels of je wel participerend kunt observeren in groepen die de wet overtreden. Ned Polsky besteedt er in 1967 in reactie een heel vertoog aan; volgens hem zijn zulke twijfels een gevolg van gemakzucht, slecht getraind zijn in etnografisch werk, het onterecht verwarren van een onderzoekersrol en een rol als sociaal werker of hulpverlener, en een moralistische grondhouding die een etnografisch onderzoeker niet past. Hij verwijst daarbij herhaaldelijk naar antropologen en antropologische werken als voorbeeld, in de trant van: als zij het kunnen, dan kunnen wij het ook. Een ander punt van kritiek betreft het politieke engagement en de identificatie met de onderzoeksgroep, die essentialistische en geëxotiseerde beschrijvingen zouden opleveren. Alvin Gouldner (1968, in: Linnemann & Martinez, 2018), bijvoorbeeld, haalde fel uit naar de groep radicale criminologen rondom Stanley Cohen, die door hun betrokken wijze van etnografisch onderzoek doen, waarbij zij expliciet ‘de kant kozen’ van hun respondenten, ‘zookeepers of deviance’ werden:

“The attitude of these zookeepers of deviance is to create a comfortable and humane Indian Reservation, a protected space, within which these colourful specimens may be exhibited, unmolested and unchanged. The very empirical

9 Victor Turner komt uit een heel andere hoek dan Clifford Geertz; Turner was opgeleid in het Britse structureel functionalisme van (oorspronkelijk) Radcliffe-Brown en (later) Max Gluckman, binnen de Manchester School.

Brenda Oude Breuil

sensitivity to fine detail, characterizing this school, is both born of and limited to the connoisseur's fascination with the rare object: its empirical richness is inspired by a collector's aesthetic.' (Gouldner, 1968, 102, in: Linne-
mann & Martinez, 2018, 228)

Gouldner legt daarmee haarfijn de vóórtdurende connectie met de antropologie bloot, waar soortgelijke kritieken op etnografieën als essentialistisch en geromantiseerd waren geuit. De auteurs van dergelijke etnografieën zouden zich onvoldoende rekenschap geven van onderliggende, structurele, economische en politieke processen en 'een (sub)cultuur' te zeer als een essentialistisch en begrensd geheel zien.¹⁰ De jaren zeventig markeerden dan ook binnen de antropologie het 'uitzoomen' van particularistische, etnografische settings naar de meso- en macropolitieke ontwikkelingen waarbinnen zij gesitueerd waren. De marxistisch geïnspireerde, politiek-economische studies van André Gunder Frank (*dependencia*-theorie, 1967) en Immanuel Wallerstein (wereldsysteemtheorie, 1976) verbreedden het antropologische studieveld door de vraag te onderzoeken hoe het kwam dat bepaalde – lees: (ex-)koloniale – staten en regio's uit de 'global South' ondergeschikte, of 'satelliet'-posities bekleedden ten opzichte van de politieke, economische en culturele 'kern'-landen uit de 'global North'. Waar die toestand voorheen nauwelijks fundamenteel werd bevraagd, werd de exploitatieve rol van westerse koloniale mogendheden nu onder de loep gelegd. Daarmee kon in de antropologie de geïsoleerde, particularistische en vaak essentialistische etnografie veranderen in een kritische etnografie met een politiek-culturele macroanalyse, een dynamischer cultuurbegrip en meer aandacht voor machtsongelijkheden.

Volgens eerdergenoemde antropologische criminologen Sausdal en Vigh (2019) is dit bij uitstek wat antropologie aan criminologie kan toevoegen: particularistische, lokale, etnografische studies verbinden met mondiale macro-ontwikkelingen. Dat zien we in de jaren zeventig bijvoorbeeld in de studie van Anton Blok (1974) naar de Siciliaanse maffia. Hij beschreef hoe de macht van de maffia niet alleen lokaal was ingebed, maar ook te danken was aan nationale processen van staatsvorming. Hoewel zijn studie binnen het criminologische studieveld past, is Blok antropoloog. Binnen de criminologie zou hij met zijn aandacht voor grotere politieke processen in die tijd een uitzondering zijn geweest; criminologie hield zich nog tot in de jaren negentig overwegend bezig met de eigen, westerse samenleving.

Nederland neemt overigens in de jaren zeventig en tachtig een bijzondere plaats in wat de rol van de antropologie in de criminologie betreft. Criminologie is van oudsher in Nederland ondergebracht bij de rechtenfaculteit (in tegenstelling tot de meeste andere landen, waar het onder de sociale wetenschappen valt), hetgeen meestal een juridisch georiënteerde en administratieve invalshoek met zich meebracht. In de jaren zeventig van de twintigste eeuw echter, ontwikkelde zich binnen de Utrechtse antropologie een onderzoeksgroep onder leiding van Frank

10 Dezelfde kritiek viel de cultureel criminologen van het eerste uur (jaren negentig) ten deel, zie bijvoorbeeld in Martin O'Brien (2005).

Bovenkerk en Lodewijk Brunt, die 'antropologie van de industriële samenleving' ging bedrijven.¹¹ Zij richtte zich op uiteenlopende, 'moeilijk toegankelijke', afwijkende groepen in de Nederlandse samenleving, zoals 'jeugddelinquenten, kroeglopers, burgemeesters, straatmadelieven, dronkenlappen, thuisloze mannen, mafiosi, barmeiden, pooiers, prelaten, hosselaars, enzovoort' (Bovenkerk, in: Siegel, 2015).¹² Met de blik niet langer op exotische volken elders, maar op de eigen, Nederlandse samenleving, en met de etnografische methode als hun handelsmerk, naderden Bovenkerk en Brunt de kritische criminologie van die tijd zeer. Bovenkerk werd eind jaren tachtig aangesteld als criminoloog aan het Willem Pompe Instituut voor Strafrechtswetenschappen in Utrecht, dat bekendstond om zijn multidisciplinaire aanpak. Daar zaten, in Bovenkerks woorden, 'progressieve jongens van de jaren 1960 en 1970' die 'ook positieve kanten [zagen] aan zogenaamd afwijkend gedrag' (Bovenkerk, in: Siegel, 2015). Bovenkerk trok een sleep antropologen in zijn kielzog mee naar 'het Pompe';¹³ de groep richtte zich vooral op minderhedenonderzoek en onderzoek naar georganiseerde transnationale misdaad. Lodewijk Brunt vertrok naar de Universiteit van Amsterdam, waar hij in 1988 hoogleraar werd in de stadssociologie, in het bijzonder 'sociologie van de gebouwde omgeving'. Ook op andere plekken in Nederland droegen antropologen bij aan criminologische onderzoeksprogramma's, vaak in relatie tot de Nederlandse multiculturele samenleving en gerelateerd aan migratie; Frank van Gemert (Vrije Universiteit Amsterdam) is er een voorbeeld van, evenals Richard Staring (Erasmus Universiteit Rotterdam). In Nederland was er aldus sprake van een zeer rechtstreeks verband tussen criminologie en antropologie. Veel van deze antropologen in de criminologie verenigden zich later in de (initieel) informele cultureel criminologische 'kring', waarover in de volgende paragraaf meer.

De transitiejaren na de twee wereldoorlogen kun je, kortom, zien als een periode waarin een kritische houding ten aanzien van machtsprocessen in de samenleving de criminologie sterk beïnvloedde. Dat leidde tot een periode van grote academische vitaliteit, waarin kritische criminologen zich vooral wierpen op de achterstelling die jongeren binnen de arbeidsklasse te beurt viel, en de stigmatiserende en criminaliserende werking van het strafrechtssysteem. Hoewel er kritiek was op de geïsoleerde en essentialistische benadering in criminologische, etnografische studies van jongerensubculturen, en in dezelfde tijd binnen de antropologie op gelijkende kritieken een omslag volgde naar meer aandacht voor de omringende politieke context, zien we dat binnen de criminologie in deze jaren eigenlijk (nog)

- 11 Volgens Bovenkerk zat in het onderzoeksprogramma van de twee antropologen weinig theoretische samenhang. Zij bepleitten dat men de theorie én methodologie moet kiezen die het beste bij het bestudeerde fenomeen passen, en zich daarin niet door disciplinaire grenzen, methodologische doctrines of theoretische keurslijven moest laten beperken (Bovenkerk, in: Siegel, 2015).
- 12 Zie www.bjutijdschriften.nl/tijdschrift/tcc/2015/3/TCC_2211-9507_2015_005_003_006/fullscreen, geraadpleegd op 5 maart 2020.
- 13 De criminologie aan het Willem Pompe Instituut in Utrecht heeft dan ook traditioneel sterke banden met de antropologische discipline, die zich tot op de dag van vandaag manifesteren in een specialisatie in etnografisch veldwerk, een sterke focus op grensoverschrijdende criminaliteit (ofwel: 'global criminology'), alsmede het relatief grote aantal aan het instituut verbonden criminologen met een antropologische vooropleiding.

Brenda Oude Breuil

niet gebeuren. Hoewel ook de feministische criminologie opkwam, gaat het gros van de criminologische etnografieën uit deze tijd over (witte) jonge mannen uit de arbeidsklasse. De criminologie waagde zich bovendien niet of nauwelijks buiten de grenzen van de eigen samenleving. Het onvermogen in de criminologie om de studies in een internationaal veld van machtsongelijkheid te plaatsen veranderde pas in de jaren tachtig en negentig, met de opkomst van onderzoek naar transnationale georganiseerde criminaliteit, groene criminaliteit en culturele criminologie. De antropologie speelde daarin van oudsher, en in Nederland en Vlaanderen in het bijzonder, een belangrijke rol.

Het navelstaren voorbij: 'global' en culturele criminologie

In de jaren tachtig van de twintigste eeuw zette zich binnen de antropologie de trend voort van aandacht voor mondiale (ongelijke) wereldsystemen. Dat ging gepaard met kritische zelfreflectie op de rol van 'het Westen' in de ontwikkelingen in postkoloniale gebieden en, daarmee samenhangend, op westerse, hegemonische kennissystemen (ook wel: academisch imperialisme). Het boek van Eric Wolf (1982), *Europe and the People without History*, is daar een goed voorbeeld van, maar ook het door antropologen én criminologen veelgebruikte werk van Edward Saïd (1978), *Orientalism*, kunnen we in dit licht zien. In beide wordt de hegemonische, westerse manier van kennisvergarig over de Ander bekritiseerd. Die vond plaats op de voorwaarden en vanuit het perspectief van 'het Westen', waarbij de Ander als inferieur werd gepresenteerd; diens historie en cultuur deden er niet zoveel toe. Hoewel de criminologie zich pas veel later met deze kritische inzichten inliet, kunnen we het boek van Wayne Morrison uit 2006 (*Criminology, Civilisation and the New World Order*) wel in deze lijn zien. Hij beschrijft de ongeciviliseerde wreedheden die 'het Westen', met al zijn zogenaamde Verlichting, beging jegens andere volken en groepen. Morrison beargumenteert dat het hoogste tijd is voor een 'global criminology', waarin criminologie zich niet langer verschuilt achter de muren van de westerse verbeelding van civilisatie en veiligheid.

Die kwam er ook, maar niet voordat het werk van Wolf en andere neomarxistische denkers binnen de antropologie inspireerde tot kritische, etnografische studies, waarin ongelijke machtsverhoudingen aan de orde werden gesteld en deze binnen een bredere geopolitieke en economische context werden geplaatst. Dat zien we bijvoorbeeld in de prijswinnende etnografie *In Search of Respect: Selling Crack in El Barrio* (1995) van antropoloog Philippe Bourgois, een leerling van Eric Wolf. Hij analyseerde hoe structurele omstandigheden ten grondslag lagen aan de marginalisering van Puerto Ricaanse crackdealers en hun families in East Harlem in New York. Antropoloog Paul Stoller schreef erover:

'For me, the great achievement of *In Search of Respect* is Bourgois's ability to demonstrate how forces generated by globalization (i.e., the flood of mass migration, the decay of deindustrialization, the emergence of service economies, and the increasing importance of informal economies) directly affect

the family lives of such crack dealers as Primo, Caesar, and Ray. Anyone who conducts research in North American cities knows full well that a purely macroeconomic or purely microethnographic account of social life cannot capture the complexities of contemporary urban realities. (...) In *Search of Respect* weaves a seamless portrait of *the large and the small*, the economic and the emotional, the theoretic and the descriptive.' (Stoller, 1997, 205-206, curs. BOB)

Stoller kon er overigens zelf ook wat van. Zijn etnografie *Money Has No Smell. The Africanization of New York City* (2001), over West-Afrikaanse straatverkopers in de Amerikaanse urbane setting, laat zien dat de combinatie van degelijk etnografisch veldwerk, een kritisch criminologische houding ten opzichte van wetshandhavers én het vermogen 'uit te zoomen' naar transnationale sociale netwerken en hun inbedding in ongelijke mondiale systemen rijke en gelaagde studies oplevert. Dergelijke 'criminologische antropologen' – en Carolyn Nordstrom (2004, over illegale wapenhandel; 2007, over mondiale illegale handel) en Nancy Scheper-Hughes (2005, over internationale orgaanhandel) kunnen ook in dit verband worden genoemd – bieden inzichten die juist de omstandigheden in dit tijdsgewricht, met zijn neoliberale economische ideologie, mondiale mobiliteit, ongelijke verdeling van welvaart, neigingen tot sociale exclusie in westerse samenlevingen en 'tough on crime'-reacties vanuit publiek en overheid, beter helpen duiden.

Aldus verrijken verschillende antropologische etnografieën in deze periode de (kritisch) criminologische canon van studies op transnationale schaal. Hoewel criminologen zelf hierin in eerste instantie achterblijven, en zich, zoals gezegd, nog lange tijd vooral richten op de westerse samenleving, verandert dat in de 21ste eeuw in rap tempo. Steeds meer criminologen bestuderen transnationale verschijnselen etnografisch, of zoomen in hun etnografische bestudering van lokale verschijnselen uit naar een macroperspectief dat transnationaal of mondiaal is. David Brotherton en Luis Barrios (2011) zijn hiervan een goed voorbeeld: in hun boek *Banished to the Homeland* gaan zij in op de geleefde werkelijkheid van Dominicaanse gedeporteerden in de Verenigde Staten, waarbij zij de Amerikaanse geopolitieke context duiden en de studie uitbreiden naar de Dominicaanse Republiek. In Nederland komen criminologische etnografieën over mondiale verschijnselen al relatief vroeg tot stand als gevolg van de criminologische preoccupaties met de multiculturele samenleving. Verschillende criminologen storten zich aan het begin van de 21ste eeuw op georganiseerde criminele netwerken die via een migratiegeschiedenis met Nederland verbonden zijn (zie bijv. Staring, 2001, over mensensmokkel vanuit Turkije; Zaitch, 2002, over Colombiaanse cocaïnehandelaars, of Siegel, 2005, over Russische georganiseerde misdaad). Het gros van deze criminologen is opgeleid als antropoloog. Zij verenigen zich, samen met Vlaamse etnografische criminologen, in een netwerk van cultureel criminologen en vinden in dat perspectief, overgewaaid vanuit het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten, theoretische aanknopingspunten voor wat zij zelf al deden: op etnografische wijze, vanuit een *insider's* perspectief, de betekenissen achterhalen die respondenten toekennen aan hun gedrag. Hun in eerste instantie informele samenkomsten raken vervolgens geïnstitutionaliseerd in een eigen tijdschrift (*Tijdschrift*

Brenda Oude Breuil

over Cultuur & Criminaliteit) en een zelfstandige divisie (Culturele Criminologie) binnen de Nederlandse Vereniging voor Criminologie.¹⁴

De culturele criminologie komt op in de jaren negentig van de twintigste eeuw. Uitgaande van de naam van het perspectief zouden we er een definitief huwelijk tussen de culturele antropologie en de criminologie in kunnen zien, maar zoals in zoveel eigenzinnige relaties ligt het iets complexer. Cultureel criminologen beoogden een herleving te bewerkstelligen van de kritische invalshoek van de criminologie uit de jaren zestig, met eenzelfde aandacht voor ongelijke machtsverhoudingen. Zij richtten zich echter niet zozeer op sociale klasse als stratificatiemechanisme, maar op ‘cultuur’. Cultuur werd gezien als de context van waaruit criminaliteit diende te worden begrepen. Criminaliteit zelf werd ook gezien als ‘cultuur-in-de-maak’, aangezien ook transgressie een kwestie is van betekenisgeving aan de omringende wereld. De westerse laatmoderne, neoliberale samenleving zorgde voor existentiële angst en druk, die leidden tot een gevoel van duizeling of hoogtevrees (Young, 2007), waaruit mensen wilden ontsnappen. Dat deden zij, meenden de cultureel criminologen van het eerste uur, zoals Jock Young, Mike Presdee, Mike Hamm en Jeff Ferrell, door deviant gedrag te vertonen. Waar het ‘first life’ van individuen een saai leven was, bepaald door routines van voortdurende consumptie en existentiële onzekerheid, werd hun geheime, ‘second life’ het leven waarin zij échte gevoelens konden beleven, ‘in het moment zijn’ en opgaan in de ‘thrills and kicks’ van het overtreden van de regels (Presdee, 2000). Criminaliteit was, kortom, niet te begrijpen als die niet geplaast zou worden binnen de laatmoderne, westerse cultuur waarin zij zich voordeed. Ook diende er meer aandacht te zijn voor emoties die met crimineel en transgressief gedrag gepaard gingen.

Met een dergelijke nadruk op ‘cultuur’ maakte dit perspectief binnen de criminologie een grote stap richting de antropologie. Immers, door cultuur de belangrijke plek te geven die deze criminologen meenden dat zij verdiende, werden zij gedwongen zich er grondig in te verdiepen – zowel qua methode en focus van onderzoek alsook conceptueel, in hun opvatting van het cultuurbegrip.¹⁵ Cultureel criminologen hadden en hebben grote affiniteit met etnografisch onderzoek – zó konden zij processen van betekenisgeving aan crimineel gedrag van binnenuit begrijpen –, zoals we bijvoorbeeld terugzien in de vroege etnografieën van subculturen binnen het perspectief, zoals over graffiti sprayers (Ferrell, 1996), skinheads (Hamm, 1993), prostituees (Kane, 1998) et cetera. In hun conceptuele opvatting van ‘cultuur’ verwezen Jeff Ferrell, Keith Hayward en Jock Young in hun handboek (2004) naar (eerdergenoemde) antropoloog Clifford Geertz’ invalshoek van cultuur als ‘webs of meaning’, waarmee eveneens de epistemologische invloed van de antropologie op de culturele criminologie bezegeld was.

14 Voorzitter van de divisie Culturele Criminologie binnen de Nederlandse Vereniging voor Criminologie was jarenlang (voornoemde) Frank van Gemert, en is momenteel de auteur van deze bijdrage.

15 De conceptuele benadering van cultuur door culturele criminologen was in de begintijd van het perspectief grond voor kritiek; zie bijvoorbeeld Martin O’Brien (2005) over het in zijn optiek inconsistent hanteren van het concept (en zie ook de reactie op zijn kritiek van Hayward, 2016 en van mijzelf, Oude Breuil, 2011).

Toch verwees het 'culturele' in de culturele criminologie, zeker in haar Britse variant, meer naar de discipline en traditie van 'cultural studies' dan naar culturele antropologie. Dat bleek bijvoorbeeld uit de aandacht voor de bestudering van subculturen, het belang dat daarbinnen aan symboliek werd gehecht, maar ook uit het gebruik van inzichten uit mediastudies. De Nederlandse culturele criminologie, daarentegen, had een sterk antropologische inslag; hier werd theorie gevormd vanuit de veldwerkdata en de aanpak was dus veel inductiever. Dat is niet verbazingwekkend; zoals gezegd is een groot deel van de Nederlandse cultureel criminologen van het eerste uur, maar ook de jongere generatie, van origine antropoloog, zoals bijvoorbeeld Frank Bovenkerk (criminaliteit en migratie), Dina Siegel (georganiseerde misdaad en migratie), Frank van Gemert (jeugdgroepen en gangs), Richard Staring (mensensmokkel en migratie), Janine Janssen (eengerelateerd geweld en groene criminologie), Brenda Oude Breuil (auteur van deze bijdrage; prostitutie en mensenhandel) en anderen. Binnen de Vlaamse tak van de culturele criminologie neemt de etnografische methode eveneens een cruciale plaats in, zoals bijvoorbeeld in het werk van Tom Decorte (over cannabisgebruik en -beleid), Olga Petintseva (over 'nieuwe' migranten in de jeugdbescherming), Elke van Hellemont (over 'zwarte' gangs in Brussel en cybercrime), Ellen Van Damme (over vrouwelijke gangs in Latijns-Amerika), Mattias de Backer (over jongeren in de publieke ruimte) et cetera.¹⁶ Andere Nederlandse en Vlaamse cultureel criminologen verbreden het palet aan disciplinaire invloeden met filosofische, sociologische en rechtstheoretische inzichten of met visies vanuit het bedrijfsleven en de veiligheidsindustrie, zoals in het werk van Marc Schuilenburg, Renée van Swaaningen, Hans Nelen, Martina Althoff, Bas van Stokkum, Robbie Roks, Fiore Geelhoed, Marc Cools en Tom Daems.

Van een huwelijk tussen de antropologie en de criminologie, of van het verdwijnen van disciplinaire grenzen tussen beide vakgebieden in de culturele criminologie, lijkt vooralsnog niet direct sprake. Methodologisch en theoretisch heeft deze stroming veel aan de antropologie te danken, maar tegelijkertijd is zij zo interdisciplinair – ze leent van de sociologie, sociale geografie, media- en culturele studies, antropologie, genderstudies, filosofie et cetera – dat, zouden we al van een huwelijk kunnen spreken, de partner niet erg trouw is. Dat is misschien een open deur bij een bij uitstek interdisciplinair perspectief binnen een multidisciplinair vakgebied. De verschillende disciplinaire invalshoeken hebben de culturele criminologie een vitaliteit en dynamiek gegeven die de aanhangers ervan nu juist zo aantrekken.

Toch durf ik hier het argument te verdedigen dat cultureel criminologen zich, zeker in de begintijd, een hoop kritiek hadden kunnen besparen als zij zich wat méér (of grondiger) door antropologen hadden laten beïnvloeden. Een degelijker conceptuele oriëntatie op het cultuurbegrip – antropologisch grondgebied *par excellence* – had hen beter in staat gesteld de kritiek op het essentialistische cul-

16 Uit persoonlijke uitwisseling met Olga Petintseva, mei 2020, en zie *Journal of Extreme Anthropology*, 3(1), themanummer Extreme Methods: Researching Deviance, Social Harm and Control, waaraan verschillende hier genoemde criminologen een bijdrage hebben geleverd.

Brenda Oude Breuil

tuurbegrip in vroege cultureel criminologische werken¹⁷ het hoofd te bieden. De antropologie had de culturele criminologie bovendien kunnen inspireren in het zorgvuldig inbedden van zulke etnografische studies in een mondiale context van geopolitieke, economische en sociale ongelijkheid – en hoe je dat kunt doen zonder in gesimplificeerde, kort-door-de-bocht-claims te vervallen. Zij heeft immers zélf jarenlang geworsteld met de initiële kloof tussen particularistische etnografieën en macro-ontwikkelingen in de wereld, die op die settings impact hadden, en antropologen hebben langer de tijd gehad daar hun weg in te vinden. Een verdere toenadering kan ook zinvol zijn ten aanzien van methodologische en ethische kwesties die de vakgebieden delen. Bij sommige sceptici ten aanzien van de etnografische benadering binnen de criminologie bestaat de indruk dat zulk soort onderzoek binnen de criminologie veel ingewikkelder is dan binnen de antropologie, aangezien criminologen gedrag bestuderen dat bij de wet verboden is, of respondenten spreken die regels overtreden. Maar die indruk vind ik achterhaald; antropologische studies gaan al sinds jaar en dag niet meer over ‘verre culturen’ die je relatief ongehinderd kunt bestuderen, maar over fenomenen die zich in uiterst complexe en soms gewelddadige sociale settings afspelen, met partijen die elkaar naar het leven staan en in politiek beladen omstandigheden. De dilemma’s die etnografische criminologen hebben in hun onderzoeken lijken dus zeer op die van antropologen – het feit dat respondenten ‘criminelen’ zijn, verandert daaraan niet zoveel. Ook de methodologische vernieuwingen komen aardig overeen, met in beide vakgebieden recente aandacht voor narratieve, visuele, participatieve en sensitieve antropologie en criminologie. Kortom: hoewel een definitief huwelijk waarschijnlijk existentiële institutionele kwesties op zou roepen, laait de wederzijdse, inhoudelijke en methodologische passie tussen antropologie en criminologie telkens weer op, en binnen de culturele criminologie waarschijnlijk het meest.

Conclusie

Antropologie is voor de criminologie een fortuinlijke ‘partner in crime’ gebleken, zowel in methodologische als in epistemologische, geografische en analytische zin. Die vier aspecten hangen samen, want de keuze voor een bepaalde methode van onderzoek staat nooit los van epistemologie, en dat geldt ook voor de keuze het vakgebied al dan niet geografisch uit te breiden en de wijze waarop vergaarde data worden geanalyseerd.

De methodologische invloed van antropologie is waarschijnlijk op het eerste gezicht het meest evident: de etnografische onderzoeksmethode is niet meer weg te denken uit de criminologie en heeft misschien wel de mooiste en meest inspirerende boeken opgeleverd die de criminologie kent. Maar het belang van de etnografie is niet beperkt tot het methodologische vlak: het gebruik van dit onderzoeksdesign betekende ook een onthechting van de positivistische criminologie, waarin de criminele Ander vanzelfsprekend als hemelsbreed verschillend werd

17 Zie noot 13.

gepercipieerd van de geciviliseerde Zelf. Etnografisch veldwerk doen betekende voor criminologen dat zij diep in de sociale werkelijkheid doken, en daar zelden onberoerd weer uit stapten. Dat bracht met zich mee dat deze vorm van criminologie bedrijven minder geschikt bleek om fenomenen ‘in de breedte’ te onderzoeken, en dat was ook niet wat deze criminologen beoogden: zij wilden juist door diepteonderzoek een beeld en analyse geven van de individuele en collectieve betekenissen die respondenten aan hun transgressieve gedrag toekenden. Het etnografische onderzoeksdesign vergemakkelijkte ‘engaged’, en later: participatief onderzoek, verkleinde daarmee de machtsongelijkheid tussen respondent en onderzoeker, en stelde criminologen in staat om symbolisch interactionisme en machtsprocessen daarbinnen in uitvoering te zien. Daarmee droeg de etnografie tevens bij aan epistemologische veranderingen: van objectivistisch, sociaal en biologisch determinisme naar meer aandacht voor subjectivistische dataverzameling en sociaal constructivisme, van grootschalige surveys en het zoeken naar correlaties die criminaliteit zouden kunnen *verklaren* naar kleinschalige dieptestudies en het zoeken naar het *begrijpen* van sociaal gedrag, van binnen-uit.

Hoewel de criminologie in het laatste decennium haar naar binnen gerichte blik op de eigen, westerse samenleving en haar criminaliteitskwesaties heeft uitgebreid naar grensoverschrijdende fenomenen en een meer mondiaal georiënteerd perspectief, moge duidelijk zijn dat de antropologie op dat vlak een langere staat van dienst heeft. Zij heeft zowel methodologische als theoretische kennis opgedaan over het verbinden van particularistische, etnografische studies en meso- en macro-omstandigheden. In de woorden van Sherry Ortner:

‘The attempt to view other systems *from ground level* is the basis, perhaps the only basis, of anthropology’s distinctive contribution to the human sciences. It is our capacity, largely developed in fieldwork, to *take the perspective of the folks* on the shore, that allows us to learn anything at all – even in our own culture – beyond what we already know. (...) it is our location “on the ground” that puts us in a position to see people not simply as passive reactors to and enactors of some “system,” but as *active agents and subjects* in their own history.’ (Ortner, 1984, curs. BOB).

De criminologie kan met deze theoretische en analytische inzichten, alsmede met de methodologische en ethische leerstukken van de antropologie haar voordeel (blijven) doen. Het kan ons vakgebied ondersteunen en uitdagen in zijn kritische analyse van en reflectie op hedendaagse vormen van criminaliteit en processen van sociale uitsluiting in de reactie op die criminaliteit. Juist die kritische analyse en gedegen aandacht voor de wijze waarop verschillende groepen mensen wereldwijd interacteren en die wereld continu veranderen, lijken me in de hedendaagse tijd van cruciaal belang.

Brenda Oude Breuil

Literatuur

- Addams, J. (1912). *Twenty Years at Hull-House. A Celebration of Women Writers*. New York: The Macmillan Company.
- Anderson, N. (1923a). *The Hobo: The Sociology of the Homeless Man*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Anderson, N. (1923b). The juvenile and the tramp. *Journal of the American Institute of Criminal Law and Criminology*, 14, 290-312.
- Andersson, O. (2014). William Foote Whyte, Street Corner Society and Social Organization. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 50(1), 79-103.
- Becker, H. (1963). *Outsiders. Studies in the Sociology of Deviance*. New York: Free Press.
- Blok, A. (1974). *The Mafia of a Sicilian Village, 1860-1960. A Study of Violent Peasant Entrepreneurs*. New York: Harper & Row.
- Blumer, H. (1969). *Symbolic Interactionism: Perspective and Method*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Bosworth, M. (2019). Borders and justice. A postscript. *Focaal, Journal of Global and Historical Anthropology*, 65-69.
- Bourgois, P. (1995). *In Search of Respect: Selling Crack in El Barrio*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brewer, J.D. (2000). *Ethnography*. Buckingham: Open University Press.
- Brotherton, D. & Barrios, L. (2011). *Banished to the Homeland. Dominican Deportees and Their Stories of Exile*. Columbia University Press.
- Bulmer, M. (1984). *The Chicago School of Sociology. Institutionalization, Diversity, and the Rise of Sociological Research*. Chicago: University of Chicago Press.
- Cohen, S. (1972). *Folk Devils and Moral Panics. The Creation of the Mods and Rockers*. London: MacGibbon & Kee LTD.
- Colosi, R. (2010). A return to the Chicago School? From the 'subculture' of taxi dancers to the contemporary lap dancer. *Journal of Youth Studies*, 13(1), 1-16.
- Cressey, P.G. (1932). *The Taxi-Dance Hall. A Sociological Study in Commercialized Recreation and City Life*. Chicago: University of Chicago Press.
- Delamont, S. (1992). Old fogies and intellectual women. An episode in academic history. *Women's History Review*, 1(1), 39-61.
- Ferrell, J. (1996). *Crimes of Style. Urban Graffiti and the Politics of Criminality*. Boston: Northeastern University Press.
- Ferrell, J., Hayward, K. & Young, J. (2004). *Cultural Criminology. An Invitation*. London: Sage.
- Hamm, M. (1993). *American Skinheads. The Criminology and Control of Hate Crime*. Westport: Praeger Publishers.
- Helmes-Hayes, R.C. (1998). The reappraisal of the theoretical contribution of an American sociologist. Everett Hughes and the Second Chicago School. *International Journal of Politics, Culture and Society*, 11(4), 621-673.
- Hirschi, T. (1969). *Causes of Delinquency*. Berkeley: University of California Press.
- Kane, S. (1998). *AIDS Alibis: Sex, Drugs and Crime in the Americas*. Philadelphia: Temple University Press.
- Kleijer, H. & Tillekens, G. (2003). Twenty-five years of Learning to Labour. Looking back at British cultural studies with Paul Willis. *Soundscape.info, Journal on Media Culture*, 5. Geraadpleegd op www.icce.rug.nl/~soundscape/VOLUME05/Paul_WillisUK.shtml op 5 maart 2020.

- Linnemann, T. & Martinez, K.A. (2018). Let fury have the hour. The radical turn in British criminology. In: R.A. Triplett (ed.). *The Handbook of the History and Philosophy of Criminology*. Oxford: Wiley Blackwell, 222-236.
- Malinowski, B. (1926). *Crime and Custom in Savage Society*. London: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co.
- Matthews, F.H. (1977). *Quest for an American Sociology. Robert E. Park and the Chicago School*. Montreal: University of Toronto Press.
- Mead, G.H. (1934). *Mind, Self & Society. From the Standpoint of a Social Behaviorist*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Mills, C.W. (1959). *The Sociological Imagination*. New York: Oxford University Press.
- Morrison, W. (2006). *Criminology, Civilisation and the New World Order*. Abingdon: Routledge-Cavendish.
- Müller, T. (2013). Chicago, jazz en marijuana. Howard Becker over *Outsiders*. *Tijdschrift over Cultuur & Criminaliteit*, 3(3), 90-108.
- Nordstrom, C. (2004). *Shadows of War. Violence, Power, and International Profiteering in the Twenty-First Century* (California Series in Public Anthropology). Berkeley: University of California Press.
- Nordstrom, C. (2007). *Global Outlaws. Crime, Money, and Power in the Contemporary World* (California Series in Public Anthropology). Berkeley: University of California Press.
- Ortner, Sherry B. (1984) Theory in Anthropology since the Sixties. *Comparative Studies in Society and History*, 26(1), 126-166.
- Park, R.E. & Burgess, E.W. (1921). *Introduction to the Science of Society*. Chicago: University of Chicago Press.
- Polsky, N. (2005 [1967]). Research method, morality and criminology. In: K. Gelder (ed.). *The Subcultures Reader*. Abingdon: Routledge, 60-72.
- Presdee, M. (2000). *Cultural Criminology and the Carnival of Crime*. London: Routledge.
- Rafter, N. (2006). Criminal anthropology. Its reception in the United States and the nature of its appeal. In: P. Becker & R. Wetzell (eds.). *Criminals and Their Scientists. Essays on the History of Criminology*. Cambridge: Cambridge University Press, 159-181.
- Saïd, E. (1978). *Orientalism*. New York: Pantheon Books.
- Sausdal, D. & Vigh, H. (2019). Introduction. Anthropological criminology 2.0. *Focaal, Journal of Global and Historical Anthropology*, 85, 1-14.
- Scheper-Hughes, N. (2005). The last commodity. Post-human ethics and the global traffic in 'fresh' organs. In: A. Ong & S. Collier (eds.). *Global Assemblages: Technology, Politics, and Ethics As Anthropological Problems*. Malden, MA: Blackwell, 145-168.
- Shaw, C.R. (1930). *The Jack-Roller: A Delinquent Boy's Own Story*. Chicago: University of Chicago Press.
- Shaw, C.R. (1931). *The Natural History of a Delinquent Career*. Chicago: University of Chicago Press.
- Siegel, D. (2005). *Russische bizniz*. Amsterdam: Meulenhof.
- Siegel, D. (2015). Frank Bovenkerk. *Tijdschrift over Cultuur & Criminaliteit*, 3. Geraadpleegd op www.bjutijdschriften.nl/tijdschrift/tcc/2015/3/TCC_2211-9507_2015_005_003_006/fullscreen op 5 maart 2020.
- Staring, R. (2001). *Reizen onder regie. Het migratieproces van illegale Turken in Nederland*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Stoller, P. (1997). Cracking the boundaries of urban life in the United States. Book review. *Anthropology and Humanism*, 22(2), 205-215.
- Stoller, P. (2001). *Money Has No Smell. The Africanization of New York City*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Sutherland, E.H. (1937). *The Professional Thief*. Chicago: The University of Chicago Press.

Brenda Oude Breuil

- Trasher, F.M. (1927). *The Gang. A Study of 1,313 Gangs in Chicago. Abridged with a New Introduction by James F. Short, Jr.* Chicago, IL: The University of Chicago Press.
- Whyte, W.F. (1993a [1943]). *Street Corner Society. The Social Structure of an Italian Slum.* Chicago: The University of Chicago Press.
- Whyte, W.F. (1993b). Revisiting 'Street Corner Society'. *Sociological Forum*, 8(2), 285-298.
- Willis, P.E. (1977). *Learning to Labour. How Working Class Kids Get Working Class Jobs.* Farnham: Ashgate.
- Willis, P.E. (1978). *Profane Culture.* Oxford: Routledge Falmer.
- Wirth, L. (1928). *The Ghetto. With a New Introduction by Hasia R. Diner.* New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.
- Wolf, E. (1982). *Europe and the People without History.* Berkeley: University of California Press.
- Young, J. (1971). *The Drugtakers. The Social Meaning of Drug Use.* London: McGibbon and Kee.
- Young, J. (2007). *The Vertigo of Late Modernity.* London: Sage Publications Ltd.
- Zaitch, D. (2002). *Trafficking Cocaine: Colombian Drug Entrepreneurs in the Netherlands.* The Hague: Kluwer Law International.
- Zorbaugh, H.W. (1929). *The Gold Coast and the Slum. A Sociological Study of Chicago's Near North Side. With an Introduction by Howard P. Chudacoff.* Chicago, IL: The University of Chicago Press.